

Henrik Jochumsen, Associate professor, Department of Communication, University of Copenhagen, Denmark, hjo@hum.ku.dk

Book review:

Folkeoplysning som folkebibliotekets fortælling

Lisa Olsson Dahlquist (2019): Folkbildning för delaktighet. En studie om bibliotekets demokratiska uppdrag i en digital samtid. Diss. Lund: Lunds universitet. ISBN 978-91-985459-0-6

Der er sket noget væsentligt med folkebiblioteket i løbet af de seneste to årtier. Fokus er høj grad flyttet fra materialer og samling til brugere og relationer til det omgivende (lokal)samfund. Konkret får dette mange og forskellige udtryk: Arrangementer og nye aktiviteter på biblioteket, etablering af makerspaces og partnerskaber med lokale aktører fra civilsamfund og erhvervsliv, brugerinddragelse og samskabelse (co-creation), involvering af frivillige, oprettelse af venneforeninger og tilrettelæggelse af forskellige former for møderum i biblioteket for borgerne. Drevet af ikke mindst den digitale udvikling har det betydet, at folkebibliotekets rolle som offentlighed i dag er blevet mere markant, end det var tilfældet før årtusindeskiftet. Dette kommer også til udtryk i bibliotekslovene i de nordiske lande: I Finland skal biblioteket understøtte aktivt medborgerskab og demokrati. I Norge skal biblioteket være et mødested og en arena for offentlig debat, og ifølge den svenske bibliotekslov skal biblioteket virke for det demokratiske samfunds udvikling ved at bidrage til vidensformidling og ytringsfrihed (fri åsiktsbildning). Biblioteket som ramme om – og udgangspunkt for – en demokratisk offentlighed står altså helt centralt i lovgivningen. Det bør i denne sammenhæng nævnes, at den danske bibliotekslov (endnu) ikke indeholder lignende formuleringer, men at en revision af den gældende lov er genstand for diskussion i disse år.

Folkebibliotekets arbejde med at virke for demokratisk deltagelse i en digital samtid er indtil videre ikke blevet problematiseret i nogen større udstrækning. Ikke desto mindre er det vigtigt at analysere de bærende ideer bag dette arbejde for at forstå, hvad disse fortæller os om såvel synet på borgerne som på institutionens rolle i samfundet. Samtidigt er folkebibliotekets overordnede relation til folkeoplysning i aktuel kontekst ikke blevet udforsket i nær samme omfang, som den er blevet det i en historisk kontekst. Dette er udgangspunktet for Lisa Olsson Dahlquists ph.d.- afhandling

Folkbildning för delaktighet. En studie om bibliotekets demokratiska uppdrag i en digital samtid. I afhandlingen undersøger, analyserer og diskuterer Olsson Dahlquist tre overordnede spørgsmål: For det første hvordan folkebibliotekers arbejde med at skabe mulighed for deltagelse kan forstås og problematiseres ud fra deres mission om at understøtte udviklingen af et demokratisk samfund. For det andet hvordan folkebibliotekers arbejde med at understøtte muligheder for digital deltagelse kan forstås og problematiseres i relation til konkrete aktiviteter på biblioteket. Endelig beskæftiger hun sig med, hvilket forhold, der eksisterer mellem de aktiviteter, hun undersøger, og folkebibliotekets overordnede institutionelle identitet, og hvordan man kan forstå dette forhold.

Olsson Dahlquist undersøger således folkebibliotekets demokratiske og folkeoplysende rolle i en tid, hvor videns- og kulturinstitutionerne er påvirket af store samfundsmæssige forandringer. Den digitale udvikling er allerede nævnt, men det drejer sig også om forandringer, der kan relateres til f.eks. migration og globalisering og til tiltagende social og økonomisk fragmentering. Afhandlingens overordnede erkendelsesinteresse er at udvikle viden om demokrati og deltagelse som noget, man *gør* på biblioteket ud fra en forståelse af folkeoplysning som en mobiliserende og social praksis. Det mere specifikke formål er at undersøge, hvordan biblioteksvirksomhed på forskellig vis har til opgave at øge menneskers digitale færdigheder, medie- og informationskundskab og deltagelse i samfundet, og hvordan dette kan forstås og problematiseres ud fra forskellige teoretiske perspektiver på *deltagelse*. I denne forbindelse analyserer Olsson Dahlquist relationen mellem folkeoplysningspraksis og folkebibliotekets institutionelle identitetskonstruktion, sådan som den konkret kommer til udtryk i tre lokale kontekster.

Olsson Dahlquist tager overordnet udgangspunkt i et særligt demokratibegreb, der betoner samtale og diskussion som forudsætning for et levende demokrati. Dette er et deliberativt demokratiideal, der fremhæver det offentlige rums diskursive karakter, hvor samtale og dialog betragtes som de bedste politiske redskaber for at træffe rationelt baserede beslutninger. Endvidere rummer dette demokratiideal et syn på den deltagende medborger som grundlag for et levende demokrati. Dette nødvendiggør offentlige rum i den digitale såvel som i den analoge sfære, og det forudsætter samtidigt, at alle deltager, og at alle kan deltage med samme muligheder.

På denne baggrund undersøger Olsson Dahlquist, hvordan folkebibliotekets demokratiske arbejde udføres og tilskrives mening i relation til bibliotekets opgave med at øge menneskers digitale færdigheder, informationskundskab og deltagelse i samfundet. Med andre ord: Det folkeoplysende arbejde på biblioteket. I afhandlingen er der således fokus på, hvordan såvel kontekstuelle og historiske som materielle faktorer skaber forudsætninger for biblioteksvirksomhedernes udformning og praktikkens sammensætning. Dette fører over i dels et praksisteoretisk perspektiv og dels et nyinstitutionelt perspektiv. Med et praksisteoretisk udgangspunkt bliver det muligt at forstå, hvordan samfundet reproducerer sig selv gennem praksisser, men også, hvordan forandring kan forekomme gennem praksis. Den nyinstitutionelle teori har fokus på, hvordan historiske, kulturelle og sociale aspekter former og påvirker organisationers handlinger og på, hvordan organisationer stræber efter at blive stabile ved at imitere hinanden. Hertil kommer andre centrale analytiske redskaber i form af teorier om deltagelse, folkeoplysning og medborgerskab, som Olsson Dahlquist tager i anvendelse.

Afhandlingens empiri henter Olsson Dahlquist som antydning fra tre lokale kontekster, som hun benævner som henholdsvis "Storköping", "Mellanköping" og "Småköping". Alle steder, hvor hun har udført feltarbejde i folkebiblioteker gennem to år. Konkret drejer det sig om et læringsforum med fokus digitale læringsaktiviteter rettede mod voksne ("Storköping"), om samfundsorientering på biblioteket for nyankomne flygtninge og indvandrere med fokus på internet, e-tjenester og biblioteksinformation ("Mellanköping") og om etableringen af et makerspace (Skapandeverkstad) med fokus på bl.a. læring og ny teknologi ("Småköping"). Metodisk har Olsson Dahlquist haft en

explorativ tilgang, hvor hun har fortaget en skiftende bevægelse mellem “zooming in and zooming out”. Mere konkret er studiet bundet op på etnografiske metoder, herunder interviews og samtaler med medarbejdere og bibliotekschefer samt observationer på de respektive biblioteker og på dokumentanalyser.

På baggrund af sine studier viser Olsson Dahlquist, at bibliotekerne ud fra et demokratisk og deltagelsesorienteret perspektiv kan arbejde med medie og informationsdannelse, ligesom det, at bibliotekerne stiller digitale ressourcer og internet til rådighed, kan anskues som en måde, hvorpå man kan udvide og facilitere et kommunikativt handlingsrum. Dette gælder både på et individuelt niveau, hvor biblioteket udvider muligheder for uddannelse og viden, for social interaktion og for kulturelle oplevelser, og på et et “community” niveau, hvor biblioteket muliggør kommunikation med repræsentanter fra forskellige samfundsmæssige instanser, hvilket er nødvendigt for reelt at kunne deltage i samfundet.

Ifølge Olsson Dahlquist kan folkebibliotekets arbejde med medie- og informationsdannelse også forstås ud fra et større menneskerettighedsperspektiv: Ved at gøre information og materialer tilgængelige, kan biblioteket bidrage til at opfylde retten til information og kultur for såvel enkeltindivider og grupper i samfundet, der af den ene eller anden grund ikke har adgang til digitale ressourcer, eller som har behov for støtte for at kunne anvende dem. Men Olsson Dahlquist viser også, at deltagelse kan forstås på forskellige måder i relation til bibliotekers arbejde med at understøtte digital deltagelse. Det kan enten være et krav i et samfund, der er karakteriseret ved en neoliberal selvstyrende diskurs, hvor borgerne forventes at være ansvarlige for deres eget liv. Eller det kan være en mulighed for at give personer udvidet viden, så de kan handle og kritisk anvende – eller ikke anvende – de forskellige digitale redskaber og ressourcer.

Olsson Dahlquist viser også, hvordan det konkrete arbejde i folkebibliotekerne influerer på og former bibliotekernes institutionelle identitet. Gennem samarbejde med andre aktører og organisationer i lokalsamfundet kan én eller flere identiteter blive udvidet eller formindsket. Udvidet kompleksitet, pluralisme og diversitet fører til et bibliotek, der kan tilpasse sig både til forandringer og forskellige behov. Således kan folkebiblioteket, ifølge Olsson Dahlquist, betegnes som en “cross-bordering” institution, der konstant bevæger sig mellem forskellige politiske og policy områder: Kulturpolitik, uddannelsespolitik og informationspolitik. Nogen gange er én identitet mere prominent end andre.

Endelig viser Olsson Dahlquist, at det er vigtigt at betragte biblioteket som del af en videns- og kulturformidling og en social infrastruktur, der konstruerer et hele. Alle dele interagerer, men i tider, hvor social ulighed og polarisering dominerer, bliver det særligt vigtigt at tydeliggøre bibliotekets sociale rolle samt, at biblioteket er del af en større social infrastruktur. I denne forbindelse er det en central pointe, at så længe der er et sammenhængende narrativ, som biblioteket kan relatere til, kan alle delene sameksistere og få plads. Et sådant sammenhængende narrativ kan, ifølge Olsson Dahlquist, være folkebibliotekets folkeoplysende rolle tilpasset til det aktuelle globale, multikulturelle og tiltagende digitaliserede samfund.

Det er ingen tvivl om, at Olsson Dahlquists afhandling udgør et meget væsentligt bidrag til den nordiske biblioteksforskning. Folkebiblioteket er på mange måder under pres i disse år: Beparelser, digital udvikling, tiltagende konkurrence med andre kultur-, lærings-, og oplevelsestilbud for nu blot at nævne nogle af de helt store udfordringer bibliotekerne står overfor. Derfor er al forskning, der vedrører folkebibliotekets institutionelle identitet og legitimitet uhyre velkommen. Dette gælder ikke mindst betragtet fra en dansk position, hvor behovet for forskning i – og viden om – folkebibliotekets identitet og legitimitet nok i virkeligheden er endnu mere presserende end i Sverige, hvor bibliotekets rolle i disse år synes at fremstå noget klarere, og usikkerheden derfor synes tilsvarende mindre.

Samtidigt virker det også som om, folkebibliotekerne i Sverige har mere politisk bevågenhed end i Danmark, ligesom området faktisk tilføres økonomiske midler.

Under læsningen kan man dog få det indtryk, at Olsson Dahlquist betræder nogle gode og bestemt fornuftige, men også ganske velbetrådte, stier inden for den nordiske biblioteksforskning, gennem sit valg af både et praksisteoretisk udgangspunkt og en nyinstitutionel teoretisk tilgang. Såvel det praksisteoretiske udgangspunkt som den nyinstitutionelle teori har længe spillet en meget markant rolle i nordisk biblioteksforskning. Det betyder på den ene side, at argumentationen i afhandlingen forekommer solid og velafprøvet, ligesom den litteratur, der refereres til er omfattende og behæftet med stor autoritet. På den anden side betyder det, at overraskelserne nok ikke helt så mange, og at forfatteren ikke selv "vover pelsen" helt så ofte. På den ene side er Olsson Dahlquist dækket ind af et, i øvrigt overordentligt sympatisk, normativt udgangspunkt om at understøtte deltagelse og demokrati, og på den anden side har hun hele tiden rygdækning fra en lang kritisk, og især nordisk, tradition for forskning i bibliotekets samfundsmæssige rolle. Der er altså til en vis grad tale om både livrem og seler. I denne forbindelse kunne man som læser godt savne flere refleksioner over valg og især fravalg: Hvilke begrænsninger rummer de to overordnede tilgange? Begge tilgange er som nævnt solide og gennemprøvede i nordisk biblioteksforskning, men har der været overvejelser om andre (og måske mere overraskende) teoretiske tilgange? Og hvad kunne de evt. have bidraget med?

Olsson Dahlquist er ganske eksplicit omkring afhandlingens værdimæssige udgangspunkt. Således forklarer hun, at afhandlingen har et normativt udgangspunkt i den forstand, at deltagelse og demokratiudvikling er væsentlige spørgsmål for både folkebiblioteket og samfundet – ikke mindst i en tid, hvor samfundet er under hastig forandring og på mange måder præges af politisk usikkerhed, tiltagende ulighed og et stadigt mere polariseret samfundsklima. Samtidig er afhandlingen også normativ, idet Olsson Dahlquist selv anser folkebiblioteket for at være en vigtig samfundsinstitution. I forhold til det sidste adskiller Olsson Dahlquist sig bestemt ikke fra de fleste andre biblioteksforskere, men netop derfor kunne det være berigende med refleksioner over eventuelle blinde vinkler i forskningsprocessen på grund af dette forhold.

Begrebet "folkeoplysning" står ganske centralt i Olsson Dahlquists arbejde. I denne forbindelse er det for en dansk læser interessant, at man i Sverige bruger det tyskinspirerede begreb bildning og folksbildning, mens vi i Danmark alene bruger begrebet oplysning og folkeoplysning (på engelsk enlightenment eller på tysk Aufklärung). Olsson Dahlquist konstaterer, at den nordiske oplysningstradition (og herunder særligt den svenske) har sine rødder i vækkelsesbevægelsen, afholdsbevægelsen og arbejderbevægelsen samtidigt med at den hentede ideer i tyske dannelsesideer og et fransk oplysningsideal. Hertil kan man tilføje, at den danske oplysningstradition også har andre rødder, nemlig i kulturradikalismens moderne frigørelsessidealer og den grundtvigske højskolebevægelse, hvor "lyset" så at sige kommer nedefra (modsat den kontinentale oplysningstradition, hvor lyset kommer oppefra). I denne forbindelse er det interessant at reflektere over, hvor lyset kommer lyset fra i biblioteket, der jo både repræsenterer en lang tradition for afsenderbaseret eller ekspertorienteret formidling og en moderne bibliotekarisk grundværdi om orden frem for kaos. Spørgsmålet er, hvorvidt dette kan have betydning for bibliotekets forhold til deltagelseskultur, og hvordan dette i givet fald kommer til udtryk i såvel retorik som i praksis.

Som tidligere nævnt, fremhæver Olsson Dahlquist betydningen af et sammenhængende narrativ, som biblioteket kan relatere til, og hvor bibliotekets roller og funktioner, i relation til videns-, og kulturformidling og social infrastruktur, kan konstruere et hele. Her har Olsson Dahlquist fat i en meget væsentlig pointe, da netop manglen på et sammenhængende narrativ kan betragtes som et væsentligt problem for muligheden for at kunne italesætte folkebibliotekets aktuelle

samfundsmæssige rolle. Problemet er således, at netop det forhold at biblioteket (i tiltagende grad) er præget af flydende grænser og en flydende identitet vanskeliggør et sammenhængende narrativ.

Men hvis det sammenhængende narrativ, som Olsson Dahlquist skriver, skulle være folkebibliotekets folkeoplysende rolle tilpasset til det aktuelle globale, multikulturelle og tiltagende digitaliserede samfund, er det spørgsmålet, om ikke der, stik mod Olsson Dahlquists intention, er en risiko for et meget instrumentelt folkebibliotek, hvor kulturens egenværdi – det som den danske biblioteks- og kulturforsker Dorte Skot-Hansen har kaldt for det ekspressive rationale – forsvinder til fordel for et læringsrationale, der uanset alle gode viljer alligevel let får et præg af New Public Management, hvor livslang læring, innovation og økonomisk vækst bliver centrale parametre?

Som det forhåbentlig er fremgået, er ovenstående ikke væsentlige indvendinger mod Olsson Dahlquists afhandling, men blot udtryk for en merværdi, der kunne knyttes til denne. Alt i alt er Olsson Dahlquists afhandling overordentlig veludført, velskrevet og velargumenteret. Hertil kommer, at hun udviser et meget stort overblik over – og indgående kendskab til – feltet, forskningen og litteraturen. Man bliver ved læsningen både klogere på folkebibliotekets aktuelle demokratiske og folkeoplysende rolle i samfundet og på, hvordan den praksis, der foregår i bibliotekerne for at udmønte og udfylde denne rolle har betydning for folkebibliotekets institutionelle identitet.

Henrik Jochumsen er lektor ved Institut for Kommunikation, Københavns Universitet. Han er kultursociolog fra Københavns Universitet og har en doktor grad i dokumentationsvidenskab fra Universitetet i Tromsø. Han har gennem en lang årrække forsket i folkebiblioteker og biblioteksudvikling og er særligt interesseret i, hvordan samfundsudviklingen påvirker bibliotekerne og omvendt, hvordan bibliotekerne påvirker samfundsudviklingen.